

Qazaqstan Respublikasy Zañnama
jáne ququqtyq aqparat institutyynyñ

JARSHYSY

gylymi-ququqtyq jýrnal №4 (75)-2023

Құрылтайшы және баспагер:

«Қазақстан Республикасының
Зañнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМҚ
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz

сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒССҚК 14.02.2022 ж.
№38 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. - з.ғ.к., Қазақстанның еңбек
сіңірген қайраткері (Астана, Қазақстан) –
(төраға)
Абайділинов Е.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Абызов Р.М. – з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)
Бельх В.С. – з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)
Губин Е.П. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Мельник Р.С. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Моисеев А.А. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Муромцев Г.И. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Рахметов С.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Малиновский В.А. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Уззила Шапақ – з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. – з.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – з.ғ.к. (Саратов, Ресей)
Жанғарашев Р.М. – LLM (Астана,
Қазақстан)
Ишекков К.А. - з.ғ.д., доцент (Мәскеу, Ресей)
Қазбаева Ә.Ғ. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Қалиева А.Ө. – (Астана, Қазақстан)
Қаржаубаев С.С. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Князова А.Ж. – LLM (Астана, Қазақстан)
Құлжабаева Ж.О. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Мұрзашев Қ.Т. – (Астана, Қазақстан)
Нұрмағамбетов Р.Ғ. – PhD (Челябинск, Ресей)
Примашев Н.М. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Рахымбердин К.Х. – з.ғ.д. (Өскемен,
Қазақстан)
Салықова Д.Ө. – (Астана, Қазақстан)
Тегізбекова Ж.Ч. – з.ғ.к. (Бишкек,
Қызығызстан)

Редактор – **Қолғубаева Г.Б.**
Беттеуші – **Ақылбаева С.А.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы куәлігі
№ 17761-Ж 25.06.2019 ж.
(Алғашқы есепке қою кезі
№6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,
010000, Астана қ., Жеңіс даңғ., 15А
тел.: 8(7172)26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы.....7

Мемлекет және құқық теориясы

А.И. БИРМАНОВА, Ж.С. ШУКЕНОВА,
Д.К. РУСТЕМБЕКОВА Білім алушылар мен оқытушылардың
корпоративтік мінез-құлқындағы мәдени құқықтар.....13
А.С. АХМЕТОВ Жемқорлық түсінігін зерттеудің кейбір
аспектілері.....21
Д.А. БАКИРОВ, Н.Д. МЫРЗАТАЕВ, Г.А. СТАМКУЛОВА
Қазақстандық құқықтық менталитеттің нормативтік құқықтық
қамтамасыз етілуін жетілдіру мәселелері.....33

Конституциялық және әкімшілік құқық

Қ.Е. ИСМАҒҰЛОВ, Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА,
А.К. ЕСКЕНДІРОВ Қылмыстық-процестік преюдициясы
институтының конституцияға сәйкестігі.....43
Р.Г. НҰРМАҒАМБЕТОВ, С.К. УКИН, Н.А. НАЛИЗКО
Цифрлық технологиялармен жасалған құқықтың жаңа
объектілері және олармен құқықтық қатынастардың
құқықтық нәтижелері.....53
Т.В. ЧЕХОВИЧ Құқықтық актілердің оқылу жарам-
дылығын қамтамасыз етудің жеке аспектілері.....61

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

А.А. АМАНГЕЛДІ Интеллектуалдық меншік құқығының
жеке құқық салаларымен өзара байланысы.....70
Ф.Г. ИБРАГИМОВА, Д.Б. РАЗИЕВА, Е.М. АЙТКАЗИН
Білім беру ұйымдарындағы «WELL-BEING» тұжырымдамсы:
корпоративтік мәдениетке енгізудің құқықтық тетіктері.....80
Э.Б. АБЛАЕВА Қазақстан Республикасының мамандан-
дырылған отбасылық соттары.....89
Э.Б. АБЛАЕВА, А.Р. ЕНСЕБАЕВА, С.М. МУХТАРОВА,
С.Б. САУТБАЕВА, М.А. УТАНОВ Қазақстан Республикасы-
ның азаматтық сот ісін жүргізудегі сот медиациясы.....102
Ғ.Б. АХМЕТ, Д.Н. БЕКЕЖАНОВ, Г.К. КОПБАСАРОВА
Климатты қорғау саласын цифрландырудағы құқықтық
реттеу мәселелері.....115

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс

С.М. РАХМЕТОВ Қылмыстық-құқықтық қатынастарды
реттеу саласындағы нормашығармашылық қызмет.....122
К.Н. ШАКИРОВ, А.А. АРЫН, А.Б. ОТАРБАЕВА,
Г.А. КУАНАЛИЕВА Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптама
жасауда сыбайлас жемқорлық көріністерінің тәуекел фактор-
ларын болдырмаудың өзектілігі.....133

Р.Р. ГАЛЯУТДИНОВ (Уфа қ., Ресей) «Қауіп» лауазымдық зорлық-зомбылық қылмыстарын жасау тәсілдері жүйесіндегі психикалық зорлық-зомбылық ретінде (Ресей Федерациясының құқық қолдану практикасы мысалында).....	144
З.Т. АБДУКАРИМОВА, Н.К. АБДРАМАНОВА, М.Б. ҚАЙНАЗАРОВА Қазақстандағы әйелдерге қарсы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың криминологиялық сипаттамасы.....	150
Б.Т. АУЕШОВА Қоғамдық қауіпсіздік пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуді іске асыру ретінде «Қауіпсіз қала» жүйесін енгізу.....	158

Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану

Е.М. АБАЙДІЛДАНОВ, Ш.В. ТЛЕПИНА, М.Ж. КУЛИКПАЕВА Білім беруге қол жетімді құқықтық қамтамасыз ету саласындағы мақсатты топтардың халықаралық және отандық деңгейдегі өзара әрекеті.....	165
ВАН ХУНВЭЙ (Харбин қ., Қытай), ЧЖАН ЦЗЮ Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттердің энергетикалық ынтымақтастығының құқықтық аспектілері.....	176
Ж.Б. МҰЗТАУОВ, Ю.А. ГАВРИЛОВА Траншекаралық су объектілері бойынша келісімдер: жай-күйі және даму перспективалары.....	183
А.А. ЕШНАЗАРОВ, Д.Т. АМУРТАЕВА, А.С. ҚУАТОВА Алқабилердің қатысуымен соттардың қызметін салыстырмалы талдау: АҚШ пен Қазақстан мысалында.....	194

Құқықтық мониторинг

Р.Қ. СӘРПЕКОВ Қоғамдық қатынастарды заңнамалық және заңға тәуелді реттеу мәселелері (кейбір теориялық және құқықтық аспектілер).....	203
М.И. ДЯЧУК, А.С. РАМАЗАНОВА Қылмыстық процестегі медиация жанжалдарды реттеудің ерекше тетігі ретінде.....	216

Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан

А.К. МАХАМБЕТОВА Заң техникасының кейбір тәсілдері.....	223
---	-----

Жас ғалым мінбері

З.Н. АМАНЖОЛОВА Қазақстан Республикасының бас мемлекеттік санитариялық дәрігерінің төтенше жағдай кезінде шығаратын қаулыларын қабылдау және күшін жоюдың кейбір мәселелері.....	232
М.З. КЕНЖАЛИЕВ Ислам қаржысын құқықтық реттеу: Қазақстан Республикасы, «Астана» халықаралық қаржы орталығы және Ұлыбританияның құқықтық базасын салыстырмалы талдауы.....	241

«Жаршының» архивтегі беттері

Қ.Т. МЫРЗАШЕВ З.Ғ.Д. Л.Т. Жанұзақова мен з.ғ.к. Б.Қ. Нұрғазиновтің «Қазақстан қоғамының тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз етудегі Қазақстан Республикасы Конституциясының рөлі» атты ғылыми жарияланымына оралғанда.....	250
--	-----

ЗҚАИ-ның ғылыми қызметі туралы ақпарат	257
---	-----

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства
и правовой информации
Республики Казахстан»
Издаётся с 2006 года
Все материалы журнала размещаются на
сайте www.zqai.kz
Включен в перечень изданий для публикации
основных научных результатов диссертаций
по юридическим наукам
(Приказ КОКСОН МОН РК №38
от 14.02.2022 г.)

Состав Редакционного совета
Сарпеков Р.К. – к.ю.н., Заслуженный
деятель Казахстана (Астана, Казахстан) –
(председатель)
Абайдельдинов Е.М. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Абызов Р.М. – д.ю.н. (Барнаул, Россия)
Белых В.С. – д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)
Губин Е.П. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Мельник Р.С. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Моисеев А.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Муромцев Г.И. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Рахметов С.М. – д.ю.н. (Астана, Казахстан)
Малиновский В.А. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Унзила Шапак – д.ю.н. (Астана, Казахстан)

Главный редактор
Дюсенов Е.А. – к.ю.н.

Состав Редакционной коллегии
Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – к.ю.н. (Саратов, Россия)
Джангарашев Р.М. – LL.M. (Астана,
Казахстан)
Ишеков К.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Казбаева А.Г. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Калиева А.У. – (Астана, Казахстан)
Каржаубаев С.С. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Киязова А.Ж. – LL.M. (Астана, Казахстан)
Кулжабаева Ж.О. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Мурзаев К.Т. – (Астана, Казахстан)
Нурмагамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск,
Россия)
Примашев Н.М. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Рахимбердин К.Х. – д.ю.н. (Усть-Каменно-
горск, Казахстан)
Салыкова Д.О. – (Астана, Казахстан)
Тегизбекова Ж.Ч. – к.ю.н. (Бишкек,
Кыргызстан)

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Верстка – **Акылбаева С.А.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке
на учет СМИ № 17761-Ж
от 25.06.2019 г. Комитета информации
Министерства информации и
коммуникаций Республики Казахстан
(Первичная постановка на учет №6592-
Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан, 010000,
г. Астана, пр. Жеңіс, 15А
тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой
информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №4 (75)-2023

Колонка редакции9

Теория государства и права

- А.И. БИРМАНОВА, Ж.С. ШУКЕНОВА,**
Д.К. РУСТЕМБЕКОВА Культурные права в корпоративном
поведении обучающихся и преподавателей.....13
- А.С. АХМЕТОВ** Некоторые аспекты изучения понятия
коррупции.....21
- Д.А. БАКИРОВ, Н.Д. МЫРЗАТАЕВ, Г.А. СТАМКУЛОВА**
Вопросы совершенствования нормативно-правового обеспе-
чения казахстанского правового менталитета.....33

Конституционное и административное право

- К.Е. ИСМАГУЛОВ, Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА,**
А.К. ЕСКЕНДИРОВ Конституционность института
уголовно-процессуальной преюдиции.....43
- Р.Г. НУРМАГАМБЕТОВ, С.К. УКИН, Н.А. НАЛИЗКО**
Новые объекты права, созданные цифровыми техноло-
гиями, и юридические последствия связанных с ними
правоотношений.....53
- Т.В. ЧЕХОВИЧ** Отдельные аспекты обеспечения чита-
бельности юридических актов.....61

Гражданское и гражданско-процессуальное право

- А.А. АМАНГЕЛЬДЫ** Взаимодействие права интеллекту-
альной собственности с отраслями частного права.....70
- Ф.Г. ИБРАГИМОВА, Д.Б. РАЗИЕВА, Е.М. АЙТКАЗИН**
«WELL-BEING» концепция в организациях образования:
правовые механизмы внедрения в корпоративную
культуру.....80
- Э.Б. АБЛАЕВА** Специализированные семейные суды
Республики Казахстан.....89
- Э.Б. АБЛАЕВА, А.Р. ЕНСЕБАЕВА, С.М. МУХТАРОВА,**
С.Б. САУТБАЕВА, М.А. УТАНОВ Судебная медиация
в гражданском судопроизводстве Республики Казахстан...102
- Г.Б. АХМЕТ, Д.Н. БЕКЕЖАНОВ, Г.К. КОПБАСАРОВА**
Проблемы правового регулирования цифровизации
в области охраны климата.....115

Уголовное право и уголовный процесс

- С.М. РАХМЕТОВ** Нормотворческая деятельность в сфере
регулирования уголовно-правовых отношений.....122

К.Н. ШАКИРОВ, А.А. АРЫН, А.Б. ОТАРБАЕВА, Г.А. КУАНАЛИЕВА Актуальность исключения факторов риска коррупционных проявлений в процессе проведения антикоррупционной экспертизы.....	133
Р.Р. ГАЛЯУТДИНОВ (г. Уфа, Россия) «Угроза» как психическое насилие в системе способов совершения должностных насильственных преступлений (на примере правоприменительной практики Российской Федерации).....	144
З.Т. АБДУКАРИМОВА, Н.К. АБДРАМАНОВА, М.Б. КАЙНАЗАРОВА Криминологическая характеристика домашнего насилия в отношении женщин Казахстана.....	150
Б.Т. АУЕШОВА Внедрение системы «Безопасный город» как реализация обеспечения общественной безопасности и правопорядка.....	158

Международное право и сравнительное правоведение

Е.М. АБАЙДЕЛЬДИНОВ, Ш.В. ТЛЕПИНА, М.Ж. КУЛИКПАЕВА Взаимодействие целевых групп на международном и внутригосударственном уровнях в сфере правового обеспечения доступа к образованию.....	165
ВАН ХУНВЭЙ (г. Харбин, Китай), ЧЖАН ЦЗЮЮ Правовые аспекты энергетического сотрудничества государств-членов Шанхайской организации сотрудничества.....	176
Ж.Б. МУЗТАУОВ, Ю.А. ГАВРИЛОВА Соглашения по трансграничным водным объектам: состояние и перспективы развития.....	183
А.А. ЕШНАЗАРОВ, Д.Т. АМУРТАЕВА, А.С. КУАТОВА Сравнительный анализ деятельности судов с участием присяжных заседателей: на примере США и Казахстана....	194

Правовой мониторинг

Р.К. САРПЕКОВ Вопросы законодательного и подзаконного регулирования общественных отношений (некоторые теоретико-правовые аспекты).....	203
М.И. ДЯЧУК, А.С. РАМАЗАНОВА Медиация в уголовном процессе как особый механизм урегулирования конфликтов.....	216

Из практики законотворчества на государственном языке

А.К. МАХАМБЕТОВА Некоторые подходы юридической техники.....	223
---	-----

Трибуна молодого ученого

З.Н. АМАНЖОЛОВА Некоторые вопросы принятия и отмены постановлений главного государственного санитарного врача Республики Казахстан, издаваемых при чрезвычайном положении.....	232
М.З. КЕНЖАЛИЕВ Правовое регулирование исламских финансов: сравнительный анализ законодательной базы Республики Казахстан, Международного финансового центра «Астана» и Великобритании.....	241

Архивные страницы «Вестника»

К.Т. МУРЗАШЕВ Возвращаясь к научной публикации д.ю.н. Л.Т. Жанузаковой и к.ю.н. Б.К. Нургазинова «Роль Конституции Республики Казахстан в обеспечении стабильности и развитии казахстанского общества».....	250
---	-----

Информация о научной деятельности ИЗПИ	257
---	-----

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute
of Legislation and Legal information
of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed
on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic
scientific results of dissertations on legal
sciences (Order CCES MES RK №38
from 14.02.2022)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – *c.j.s., Honored Worker of
Kazakhstan (Astana, Kazakhstan) – (Chairman)*
Abaydeldinov E.M. – *d.j.s. (Astana,
Kazakhstan)*
Abyzov R.M. – *d.j.s. (Barnaul, Russian)*
Belih V.S. – *d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)*
Gubin E.P. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Melnik R.S. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Moiseev A.A. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Muromcev G.I. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Rahmetov S.M. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Malinovski V.A. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Unzila Shapak – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*

Chief Editor

Dyussenov Ye.A. – *c.j.s.*

Editorial Board members

Azer Aliyev – *PhD (Kiel, Germany)*
Bainiyazova Z.S. – *c.j.s. (Saratov, Russian)*
Dzhangarashev R.M. – *LLM (Astana,
Kazakhstan)*
Ishekov K.A. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Kaliev A.U. – *(Astana, Kazakhstan)*
Kazbayeva A.G. – *c.j.s. (Astana,
Kazakhstan)*
Karzhaubaev S.S. – *c.j.s. (Astana,
Kazakhstan)*
Kiyazova A.Zh. – *LLM (Astana, Kazakhstan)*
Kulzhabayeva Zh.O. – *c.j.s. (Astana,
Kazakhstan)*
Murzashvili K.T. – *(Astana, Kazakhstan)*
Nurmagametov R.G. – *PhD
(Chelyabinsk, Russian)*
Primashev N.M. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Rakhimberdin K.H. – *d.j.s. (Ust-Kamenogorsk,
Kazakhstan)*
Salykova D.O. – *(Astana, Kazakhstan)*
Tegizbekova Zh.Ch. – *c.j.s. (Bishkek,
Kyrgyzstan)*

Editor – **Koltubaeva G.B.**
Layout – **Akylbaeva S.A.**
Tel.: 8 (7172) 26-61-29

*The certificate of registration of mass media
№17761-G from 25.06.2019 from
the Information Committee of the Ministry
of Information and Communications
of the Republic of Kazakhstan
(Number and date of primary registration
№6592-Zh.07.09.2005.)*

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000,
Astana, Zhenis ave., 15A,
tel.: 8(7172)26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №4 (75)-2023

Editorial.....11

Theory of State and law

- A.I. BIRMANOVA, ZH.S. SHUKENOVA,**
D.K. RUSTEMBEKOVA Cultural rights in the corporate behavior
of students and teachers.....13
A.S. AKHMETOV Some aspects of studying the concept of cor-
ruption.....21
D.A. BAKIROV, N.D. MYRZATAEV, G.A. STAMKULOVA
Issues of improving normative and legal support of the
kazakhstani legal mentality.....33

Constitutional and Administrative Law

- K.E. ISMAGULOV, E.N. KALIAKPEROVA,**
A.K. ESKENDIROV Constitutionality of the institution of
criminal procedural prejudice.....43
R.G. NURMAGAMBETOV, S.K. UKIN, N.A. NALIZKO
New objects of law created by digital technologies and legal
consequences of legal relations with them.....53
T.V. CHEKHOVYCH Some aspects for ensuring readability
of legal acts.....61

Civil and Civil Procedure Law

- A. AMANGELDY** Interaction of intellectual property law with
certain branches of public law.....70
F.G. IBRAGIMOVA, D.B. RAZIEVA, Y.M. AYTAKAZIN
«WELL-BEING» concept in educational organizations: legal
mechanisms of implementation in corporate culture.....80
E.B. ABLAEVA Specialized family courts Republic
of Kazakhstan.....89
E.B. ABLAEVA, A.R. ENSEBAYEVA, S.M.
MUKHTAROVA, S.B. SAUTBAYEVA, M.A. UTANOV Judicial
mediation in civil proceedings Republic of Kazakhstan.....102
G.B. AKHMET, D.N. BEKEZHANOV,
G.K. KOPBASSAROVA Problems of legal regulation
of digitalization in the field of climate protection.....115

Criminal law and Criminal procedure

- S.M. RAKHMETOV** Normative activity in the field
of regulation of criminal law relations.....122
K.N. SHAKIROV, A.A. ARYN, A.B. OTARBAYEVA, G.A.
KUANALIYEVA The relevance of exclusion of the risk factors
of corruption manifestations in the process of carrying out the
anti-corruption examination.....133
R.R. GALYAUTDINOV (Ufa, Russia) "Threat" as mental
violence in the system of ways of committing official violent
crimes (on the example of law enforcement practice of the
Russian Federation).....144

Z.T. ABDUKARIMOVA, N.K. ABDRAMANOVA, M.B. KAINAZAROVA Criminological description of domestic violence against women of Kazakhstan.....	150
B.T. AUYESHOVA Implementation of the "Safe city" system: how the implementation of ensuring public safety and law order.....	158

International law and Comparative law

Y.M. ABAIDELDINOV, S.V. TLEPINA, M.ZH. KULIKPAYEVA Interaction of target groups at the international and domestic level in the field of legal support of access to education.....	165
WANG HONGWEI (Harbin, China), ZHANG JU Legal aspects of energy cooperation of the SHanghai cooperation organization member states.....	176
Zh.B. MUZTAUOV, J.A. GAVRILOVA Agreements on transboundary water bodies: state and prospects of development.....	183
A.A. YESHNAZAROV, D.T. AMURTAYEVA, A.S. KUATOVA Comparative analysis of the activity of courts with the participation of jurors: on the example of the USA and Kazakhstan.....	194

Legal monitoring

R.K. SARPEKOV Issues of legislative and subordinate regulation of public relations (some theoretical and legal aspects).....	203
M.I. DIACHUK, A.S. RAMAZANOVA Mediation in criminal proceedings as a special mechanism for conflict resolution.....	216

From the lawmaking practice in the official language

A.K. MAKHAMBETOVA Certain approaches of legal technique.....	223
--	-----

Young researchers' tribune

Z.N. AMANZHOLOVA Some problems of adoption and cancellation of resolutions of the chief state sanitary doctor of the Republic of Kazakhstan issued in case of emergency.....	232
M.Z. KENZHALIEV Legal regulation of the islamic finance: comparative analysis of the legal framework of the Republic of Kazakhstan, «Astana» International financial centre and United Kingdom.....	241

The archive pages of the «Bulletin»

K.T. MURZASHEV Returning to the scientific publication of doctor of law L.T. Zhanuzakov and candidate of law B.K. Nurgazinov «The role of the Constitution of the Republic of Kazakhstan in ensuring stability and development of kazakhstani society».....	250
---	-----

Information about the scientific activities of ILLI RK.....	257
--	------------

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ МЕДИАЦИЯ ЖАНЖАЛДАРДЫ РЕТТЕУДІҢ ЕРЕКШЕ ТЕТІГІ РЕТІНДЕ

Марианна Ивановна Дячук¹

Заң ғылымдарының кандидаты, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті «Құқықтану» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Қазақстан Республикасы Өскемен қаласы, e-mail: marianna_turani@mail.ru

Айнұр Серікханқызы Рамазанова

Заң ғылымдарының кандидаты, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті «Құқықтану» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Қазақстан Республикасы Өскемен қаласы, e-mail: aynura_9999@mail.ru

Аннотация. Қазіргі Қазақстанда азаматтық және қылмыстық істер бойынша сот талқылауы конституциялық құқықтар мен бостандықтарды қорғаудың негізгі тәсілі болып табылады. Қақтығысушы тараптар өзара тиімді негізде туындайтын қарама-қайшылықтарды өздері пайдаланатын рәсім мен оның нәтижесін бақылауды жүзеге асыру кезінде дербес реттеуге көбірек қызығушылық танытуда.

Бүгінгі таңда татуластыру рәсімдерінің проблемаларына көп көңіл бөлінуде. Бірнеше жыл бойы құқықтық дауларды соттан тыс шешудің маңыздылығы Қазақстанның жоғары мемлекеттік билік органдарының басшыларының сөйлеген сөздерінде атап өтіледі. Сондай-ақ мемлекеттердің құқықтық жүйелеріне делдалдың (медиатордың) көмегімен татуласу рәсімдерін еңгізудің белгілі бір оң тәжірибесі бар. Көптеген дамыған елдерде медиация дауларды сот талқылауымен өзара байланыста реттеудің ерекше нысаны ретінде қолданылады. Алайда, қазақстандық заң тәжірибесінде жанжалдарды реттеудің озық тәсілдерін енгізу аз зерттелген.

Қазіргі уақытта медиация дау-жанжалды шешуде кеңінен қолданылуда. Азаматтық, қылмыстық істер мен материалдар бойынша тараптардың арасындағы дауды медиативтік рәсімдер жүргізу арқылы шешу де жиі қолданылуда. Медиацияның негізгі мақсаттарының бірі қоғамдағы қақтығыстарды азайту, авторлардың пікірінше, бұған татуластыру рәсімдері арқылы қолжеткізуге болады. Медиация рәсімі негізінен қылмыстық процестің бәсекелестік және тараптардың теңдігі принципінен байқалады. Күдікті, айыпталушы, сотталушы өзінің кінәлі еместігін немесе кінәлі екендігін еркін айта алады, жәбірленушімен татуласа алады, процестік келісім жасасып, медиация тәртібімен татуласа алады.

Түйін сөздер: медиация, татуласу процедуралары, қылмыстық процесс, азаматтық процесс, келісім шарттары, жанжал, медиаторларды ұйымдастыру.

МЕДИАЦИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ КАК ОСОБЫЙ МЕХАНИЗМ УРЕГУЛИРОВАНИЯ КОНФЛИКТОВ

Дячук Марианна Ивановна

Кандидат юридических наук, ассоциированный профессор кафедры «Юриспруденция» Восточно-Казахстанского университета им. С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан; e-mail: marianna_turani@mail.ru

Рамазанова Айнұр Серікхановна

Кандидат юридических наук, ассоциированный профессор кафедры «Юриспруденция» Восточно-Казахстанского университета им. С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан; e-mail: aynura_9999@mail.ru

¹ Хат-хабарларға арналған автор

Аннотация. В современном Казахстане судебное разбирательство по гражданским, так и уголовным делам является основным способом защиты конституционных прав и свобод. Конфликтующие стороны все больше заинтересованы в самостоятельном урегулировании возникающих противоречий на взаимовыгодной основе при осуществлении ими контроля над используемой процедурой и ее результатом.

Сегодня проблемам примирительных процедур уделяется значительное внимание. Важность внесудебного разрешения правовых споров на протяжении нескольких лет подчеркивается в выступлениях руководителей высших органов государственной власти Казахстана. Также имеет место определенный, положительный опыт внедрения процедур примирения при помощи посредника (медиатора) в правовые системы государств. Во многих развитых странах медиация существует и применяется как особая форма урегулирования споров во взаимосвязи с судебным разбирательством. Однако в казахстанской юридической практике внедрение передовых способов урегулирования конфликтов остается малоизученной.

В настоящее время медиация становится все более широко известным и распространенным методом посредничества в конфликтах. Как по гражданским, так и по уголовным делам и материалам разрешение конфликта между сторонами путем проведения медиативных процедур, все больше находит свое применение. Одна из основных целей медиации - снижение конфликтности в обществе, по мнению авторов, может быть достигнута через проведение примирительных процедур. Процедура медиации нашла свое отражение в основном принципе уголовного процесса – состязательности и равноправия сторон. Подозреваемый, обвиняемый, подсудимый могут свободно отрицать свою виновность или признавать себя виновными, примириться с потерпевшим, заключить процессуальное соглашение, соглашение о достижении примирения в порядке медиации.

Ключевые слова: медиация, примирительные процедуры, уголовный процесс, гражданский процесс, условия соглашения, конфликт, организация медиаторов.

MEDIATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS AS A SPECIAL MECHANISM FOR CONFLICT RESOLUTION

Marianna Ivanovna Diachuk

Candidate of Legal Sciences, Associate professor of the Department of Jurisprudence Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan; e-mail: marianna_turani@mail.ru

Ramazanovna Ainur Serikhanovna

Candidate of Legal Sciences, Associate professor of the Department of Jurisprudence Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan; e-mail: aynura_9999@mail.ru

Abstract. In modern Kazakhstan judicial proceedings of civil and criminal cases is the primary mode of protecting constitutional rights and freedom. These days conflicting parties are becoming increasingly interested in settling disputes on a mutually advantageous basis on their own, while exercising control over the procedure and its result.

Today, considerable attention has been paid to the problems of conciliation. The importance of the out-of-court settlement of legal disputes has been emphasized for several years by the leaders of the highest organs of State power in Kazakhstan. Also, there is some positive experience in introducing conciliation procedures through a mediator in the legal system of countries. In many developed countries, mediation exists and is used as a specific form of dispute settlement in conjunction with judicial proceedings. However, introducing the best practices of conflict settlement remains little studied in Kazakh jurisprudence.

Currently, mediation is becoming an increasing well-know and widespread method of mediation in conflicts. In both civil and criminal cases and material, the resolution of the conflict between the parties through mediation procedures is increasingly finding its application. One of the main goals of mediation is to reduce conflict in society, be achieved through consolation procedures. The mediation procedure is reflected in the basic principle of the criminal process – the adversarial nature and equality of the parties. The suspect, the accused, the defendant can freely deny their guilt

or plead guilty, reconcile with the victim, conclude a procedural agreement, an agreement to achieve reconciliation through mediation...

Keywords: mediation, conciliation procedure, criminal process, civil process, terms of the agreement, conflict, organization of mediators.

DOI: 10.52026/27885291_2023_75_4_216

Кіріспе

Өз құқықтарын басқа адамдар бұзды деп есептейтін Қазақстан азаматтарының көпшілігі, әдетте, қорғау үшін құқық қорғау органдары мен соттарға жүгінеді. Алайда, соңғы жылдары жанжалды басқа жолмен шешу үрдісі байқалуда: олар озбырлық жасайды, борышкерлерді қорқыту үшін үшінші тұлғаларды тартады, физикалық және психикалық күш қолданады және т.б. Өзінің нақты немесе болжамды құқықтарын қорғаудың мұндай әдістері көбінесе заң бұзушылықтармен шектеседі және нәтижесінде олар заңда белгіленген жауапкершілікке әкеп соғады.

Медиация – дауды (жанжалды) құқық қорғау органдарына немесе сотқа жүгінбей шешудің балама әдістеріне жататын дауларды заңнамалық реттеу әдісі. Қазақстан Республикасындағы медиация саласындағы негізгі нормативтік құқықтық акт ол Қазақстан Республикасында медиацияны ұйымдастыру саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін «Медиация туралы» 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV ҚР Заңы болып табылады, сондай-ақ оның қағидаттары мен тәртібін айқындайды, медиатордың құқықтық мәртебесін белгілейді.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2030 жылға арналған Құқықтық саясатының тұжырымдамасына сәйкес,² іс жүргізу заңнамасына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы және қалпына келтіретін сот төрелігі элементтерінің құқық қолдану тәжірибесі – медиация, құқық бұзушылықтарды соттан тыс реттеу өзекті болып қала береді. Бұл қажеттілік ең алдымен еліміздің қылмыстық саясатын ізгілендірумен, сондай-ақ бітімгершілік рәсімдерін оңтайландыру қажеттілігінен туындап отыр.

Қазіргі уақытта медиация жанжалдардағы

делдалдықтың барған сайын танымал және кең таралған әдісіне айналууда. Азаматтық та, қылмыстық істерде де, материалдарда да тараптар арасындағы жанжалды медиация тәртібімен шешу жиі қолданылууда.

Медиацияның негізгі мақсаттарының бірі – қоғамдағы жанжалдарды азайту, авторлардың пікірінше, татуластыру рәсімдері арқылы қол жеткізуге болады.

Материалдар мен тәсілдер

Ғылыми мақаланың әдістемелік негізін жалпы ғылыми (диалектикалық, сипаттау, салыстыру, талдау және синтез, жалпылау, жіктеу) және жеке ғылыми (тарихи-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, формальды-құқықтық, құқықтық модельдеу әдісі, құжаттық талдау) әдістері құрайды. Сонымен қатар, мақалада эмпирикалық талдау, ғылыми танымның сандық, сапалық және арнайы әдістері қолданылды, оның көмегімен қылмыстық процестегі медиация ерекшеліктерін анықтау үшін, қылмыстық істер бойынша медиация келісімін жасау механизміне талдау жасалды. Жоғарыда аталған ғылыми зерттеу әдістерінің негізінде қылмыстық процестегі медиация саласындағы қолданыстағы заңнаманы одан әрі жетілдіру бойынша ұсыныстар мен ұсынымдарды енгізе отырып, қорытындылар беріледі.

Негізгі ережелер

Медиация рәсімі Қазақстанның көптеген заңнамалық актілерінде, соның ішінде қылмыстық заңнамада көрсетілген. Сонымен, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде³ татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босатуды көздейтін 68-бабы бар. Иә, шынында да қылмыстық заңда татуласуға байланысты татуласу және қылмыстық жауаптылықтан босату қарастырылған. Бірақ бұл жерде, әрине, сұрақ туын-

² Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года: Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 // URL <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>, 20.01.2022 года (дата обращения 15.08.2023)

³ Уголовный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗПК // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения 20.08.2023 года)

дайды - бұл жерде медиацияның қажеттілігі бар ма?

Жауап қарапайым, заң шығарушы заңдарда негіздер мен субъектілерге кеңірек түсінік берді, немесе басқаша айтқанда, қашан, кім және қандай негізде қылмыстық жауаптылықтан босатуға сене алады деген сұраққа. Сонымен қатар, осыған байланысты Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 68-бабын қолдану бойынша сот тәжірибесіне нормативтік түсіндірме берді⁴.

Яғни, бұл қылмыстық процесте медиация рәсіміне кімдер тартылуы мүмкін екенін нақтылайды. Бұлар жәбірленушімен, арыз берушімен татуласқан жағдайда ғана, оның ішінде медиация тәртібімен татуласқан және келтірілген зиянды өтеген жағдайда ғана өлімге әкеп соғумен байланысты емес қылмыстық құқық бұзушылықты немесе шағын немесе орташа ауырлықтағы қылмысты жасаған адамдар. Заң шығарушы ауыр қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылықтан босатуды да қарастырады, бірақ тек белгілі бір санаттағы тұлғаларға қатысты. Бұл кәмелетке толмағандар, жүкті әйелдер, жас балалары бар әйелдер, жас балаларды жалғыз тәрбиелеп отырған ерлер, елу сегіз жастан асқан әйелдер, алпыс үш жастан асқан және өлімге әкеп соғумен байланысты емес, адам денсаулығына ауыр зиян келтірмеген бірінші рет ауыр қылмыс жасаған ерлер. Мұндай босату, егер олар жәбірленушімен, арыз берушімен, оның ішінде медиация тәртібімен татуласса және келтірілген зиянды өтесе мүмкін болады. Қылмыстық жауаптылықтан босату кезінде кәмелетке толмаған адамға тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шаралары қолданылады, ол медиациялық келісімге де енгізілуі мүмкін.

Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық процестік кодексінің қабылдануымен⁵ қылмыстық процесте жаңа тұлға – медиатор, қылмыстық процеске қатысушы басқа тұлға ретінде пайда болды. Бұл қылмыстық процестің прогрессивті аспектісі деп есептейміз. Медиация тәртібі қылмыстық процестің негізгі қағидаты – тараптардың бәсекеге қабілеттілігі мен теңдігінен де көрініс табады. Күдікті, айыпталушы, сотталушы өз кінәсін мойындамауы мүмкін немесе кінәсін мойындай тұра, жәбір-

ленушімен татуласа алады, бұл жерде процессуалдық келісім, медиация тәртібімен татуласуға қол жеткізу туралы келісім арқылы жүзеге асыруға болады...

Қылмыстық процестің орбитасына түскен адамның күдікті, айыпталушы немесе жәбірленуші болып табылатынына қарамастан, оның негізгі құқықтары мен міндеттерінің қатарына медиация тәртібімен қол жеткізуге болатын татуласу құқығы да енгізілген. Заң шығарушы жәбірленушіге, азаматтық талапкерге және жауапкерге де осындай құқықтарды қамтамасыз етті. Сондай-ақ қылмыстық процесте өз өкілеттіктері шегінде медиация жүргізген медиаторлардың құқықтары да қорғалады. Бұл Қазақстан Республикасы Қылмыстық процестік кодексінің [2] 78-бабында көрсетілген, онда медиатордан өз қызметіне байланысты белгілі болған мән-жайлар бойынша куә ретінде жауап алуға болмайды деп көрсетілген. Қылмыстық процесте медиатордың қылмыстық процеске қатыса алатын басқа тұлға сияқты қылмыстық процестегі құқықтары мен міндеттеріне ерекше назар аударылады.

Медиация сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында да, сотта да болуы мүмкін. Сондықтан қылмыстық іс бойынша медиацияны жүргізуге негіз болған жағдайда, сот тараптарға дауды бейбіт жолмен – медиация тәртібімен шешу мүмкіндігін де бере алады. Сонымен бірге, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің соңғы 3 жылдағы есептерін қарап, медиатордың қатысуымен дауларды (жанжалдарды) шешу бойынша статистикалық деректердің жоқтығы анықталды. Бұл ретте бір ғана бағанды қарастыратын статистикалық есеп беру – тараптардың татуласуы туралы іс бойынша іс жүргізуді тоқтату (ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 36-бабының 1-бөлігі бойынша), төмен көрсеткіштерді көрсетеді. Осыған сүйене отырып, тергеуші (анықтаушы) егер мұндай статистикалық деректер жоқ болса және басшылыққа істің қалай қысқартылғаны қызықтырмаса, сотқа дейінгі іс жүргізуге медиаторды тартудың қажеті жоқ деп санауы мүмкін. Осы уақытта, соттар шағын және орташа ауырлықтағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды қарау және шешумен айналысуда [1; с. 182-187].

⁴ О судебной практике по применению статьи 68 Уголовного кодекса Республики Казахстан: Нормативное Постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 21 июня 2001 года N 4 // URL: (дата обращения 20.08.2023 года)

⁵ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗПК // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>, (дата обращения 21.08.2023 года)

Айта кету керек, заңнама апелляциялық сатыда да татуласу туралы келісімге келуге мүмкіндік береді. Заң шығарушы мұндай құқықты Қазақстан Республикасы Қылмыстық процестік кодексінің 429-бабында қамтамасыз еткен [2]. Осылайша, өзі жасаған қылмыстық құқық бұзушылық салдарынан қылмыстық процестің орбитасына түскен адам, сотқа дейінгі және сот іс жүргізудің кез келген сатысында делдал – медиатордың көмегімен жәбірленушімен татуласа алады деген қорытынды жасауға болады.

Сол сияқты медиация рәсімін қолданудың мұндай құқығы Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 68-бабында көзделген⁶, өлімге әкеп соғумен байланысты емес, қылмыстық құқық бұзушылық немесе ауырлығы орташа немесе ауыр емес қылмыс жасаған адамдарға қатысты орын алады. Дауды немесе жанжалды реттеу туралы келісімге келгеннен кейін кінәлі адам қылмыстық жауаптылықтан босатылуға жатады. Бұл жерде бұл мәселе сұрақ тудырмайды және Шығыс Қазақстан облысының соттарымен қолданылады.

Барлығына мәлім, қылмыстан зардап шеккендердің бұзылған құқықтарын қалпына келтіру, әлеуметтік әділеттілік пен келтірілген зиянды өтеу азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғау мақсаттарының бірі болып табылады [3]. Мысалы, сотта шартты түрде мерзімінен бұрын босату немесе бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстыру мәселесін қараған кезде осы мақсатты жүзеге асыру қызығушылық тудырады. Көп жағдайда даудың мәні жәбірленушінің сотталғанның мерзімінен бұрын босату туралы өтінішімен келіспеуінде, себебі сотталушыға талап қою арызы өтелмеген, моральдық жағы және т.б.

Нәтижелер мен пікірталас

2018 жылы Шығыс Қазақстан облысының соттары Қазақстан Республикасында бірінші рет үкімді орындауға байланысты мәселелер бойынша медиация механизмін қолданды, немесе сотталғандардың шартты түрде мерзімінен бұрын босату немесе бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны жа-

заның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстыру туралы өтініштерін қарау кезінде.

Заңда сотталушының заңда көзделген жаза мерзімінің бір бөлігін іс жүзінде өтеуі шартты түрде мерзімінен бұрын босатуға немесе жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстыруға сөзсіз негіз бола алмайды деп көрсетілген. Бұл мәселені шешу кезінде соттар жеке көзқарасты қамтамасыз етіп, сотталған адамның мінез-құлқындағы оң өзгерістерді бағалауы керек⁷. Бұл мәселені шешуде медиация механизмін қолдану сотталған адамның да, жәбірленуші тараптың да конституциялық құқықтарын қорғаудың бір жолы болып табылады⁸. Көбінесе жәбірленушінің келіспеушілігі, әсіресе өмірге және денсаулыққа қарсы қылмыс жасаған кезде, моральдық жағымен де байланысты, оны сотталушы жәбірленушіден кешірім сұрай алады, қолдан келген көмекті көрсетуге міндеттенеді, және ол жұмысқа орналасқан кезде мүліктік шағымды төлеуге міндеттенеді. Өйткені, түзеу мекемелеріндегі сотталғандар іс жүзінде жұмысқа орналаспайды, не аз болса да табыс табатыны жасырын емес. Талап арызды өтеу, жәбірленуші тарапты толғандыратын өзге де мәселелерді шешу мерзімдерін белгілей отырып, медиация келісімін жасасу кезінде сотталған адам мерзімінен бұрын босатылуы немесе бас бостандығынан айыру түріндегі жаза неғұрлым жеңіл түріне ауыстырылуы мүмкін. Мәселен, медиация келісімін жасасқанда және талап арызды болашақта өтеу шартымен жазаны бас бостандығын шектеумен ауыстыру кезінде, медиатор мен сот шешімде шарттар орындалмаған жағдайда медиация келісімі бойынша пробация қызметі, жәбірленушінің өтініші бойынша бас бостандығын шектеуді бас бостандығынан айырумен ауыстыру және сотталғанды өзі шыққан түзеу мекемесіне жіберу ұсынымымен сотқа жүгінуге міндетті. Бұл шарт, біздің ойымызша, сотталушы медиация келісімінің шарттарынан жалтарса, колонияға қайта оралу «қауіпі» бойынша талап қоюды реттеу үшін барлық шараларды қолдануға мүмкіндік беретін негізгі тетіктердің бірі болып табылады. Авторлардың пікірінше, егер талап қою арызымен қоса өтелмеген материалдық немесе моральдық зиян болса, сот-

⁶ Сборник Нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан с 2012-2021 годы // URL: <https://sud.gov.kz/rus/kategoriya/normativnye-postanovleniya-po-godam> (дата обращения 15.08.2023 года)

⁷ О судебной практике условно-досрочного освобождения от отбывания наказания, замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания и сокращения срока назначенного наказания: Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 2 октября 2015 года № 6 // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P150000006S> (дата обращения 10.08.2023 года)

⁸ О медиации: Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000401>, 18.08.2023 года

талушының өтініші жазаны бас бостандығын шектеумен ауыстыру туралы ғана берілуі мүмкін. Өйткені айыппұл салынса, онда уәкілетті органның сотталушының талап қою арызын төлеуі үшін ықпал ету мүмкіндігі болмайды. Бұл жерде сот пен медиатор сотталған адамның жағдайын ғана ескеріп қоймай, жәбірленушінің құқығын қорғауды да ұмытпауы керек. Медиациялық келісімнің талаптары жәбірленушінің құқықтарына нұқсан келтіре алмайды, оның қылмыспен келтірілген зиянды өтеу құқығын шектей алмайды.

Жазаны орындау кезінде материалдарды қарау арқылы медиация рәсімін қолдану - жәбірленуші мен сотталған арасындағы жанжалды азайтудың, сот төрелігін қалпына келтіру қағидатын іске асырудың, сондай-ақ түрмедегілер санын азайтудың тиімді тетіктерінің бірі болып табылады, сондай-ақ нәтижесінде түрме контингентін ұстауға мемлекет шығындарын қысқарту мәселесін шешеді⁹.

Бүгінгі күні мәселені шешуде медиация келісімін жасасуға, әдетте, сот үкімі бойынша талап қою арызының болуы себеп болып табылады. Ал бұл жағдайларда медиатордың жұмысы осы жанжалды шешуге, залалды өтеу тәртібі мен әдісін, оны өтеу мерзімін шешуге келіп тіреледі, ал егер мәселенің моральдық жағы болса, тараптардың татуласуына көмектесу немесе, кем дегенде, қылмыс пен оның зардаптарына байланысты сұрақтарды жою. Өйткені, сотталушының тезірек шығуы үшін қолдан келгеннің бәрін жасайтыны жасырын емес. Алайда, бұл ретте медиатор сотталғанға медиация келісімінің талаптарын орындамаудың, медиация келісімін орындаудан жалтарудың салдарын түсіндіреді. Сондай-ақ, медиатор жәбірленуші тараппен медиация келісімін жасау туралы келіссөздер жүргізген кезде медиация келісімін жасасқан жәбірленуші медиация келісімінің негізінде шығарылған сот актісімен «сақтандырылған» екендігін де түсіндіреді. Сотталған медиация келісімін орындаудан жалтарса, жәбірленуші жазаны бас бостандығынан айыру жазасына ауыстыру туралы пробация қызметі арқылы сотқа жүгінуге құқылы. Бұл жерде сотталған адам да, жәбірленуші де медиациялық келісім жасалып, дауды немесе жанжалды медиатор арқылы реттегеннен кейін олар үшін туындайтын құқықтары мен

міндеттерін білетін болады.

Мәселен, Шығыс Қазақстан облысының аудандық соты сотталған М.-ның бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны жазаның неғұрлым жеңіл түрімен, яғни бас бостандығын шектеумен ауыстыру туралы өтінішін қарады¹⁰.

Сот, үкім бойынша өндіріп алынған өтелмеген талап қою арызының бар екендігін ескере отырып, оның арызын қанағаттандырудан бас тартты. Аталған материалды апелляциялық сатыдағы сотта қарау кезінде сотталушы мен жәбірленуші дауды шешу үшін олардың арасында медиациялық келісім жасасу туралы өтініш білдірді. Келісім шарттарына сәйкес, сотталған адам босатылып, жұмысқа орналасқаннан кейін бір айдан кейін сот үкімі бойынша талап арызды жәбірленуші тараппен келісілген мөлшерде төлеуге міндеттенді, ал жәбірленуші тарап өтеудің бұл әдісіне қарсылық білдірмеді. Сот алқасы тараптардың уәждерімен келісіп, жасалған медиациялық келісімді ескере отырып, бірінші сатыдағы сот шешімінің күшін жойып, сотталған М.-ның арызын қанағаттандырған жаңа шешім қабылдады. Бұл медиациялық келісімнің негізгі шарттарының бірі ай сайынғы төлемді төлемеген немесе оны төлеуден жалтарған жағдайда жәбірленуші пробация қызметі арқылы сотқа осы шешімнің күшін жою және сотталған адамды бас бостандығынан айыру орындарына қайтару туралы өтінішпен жүгінуге құқылы болатыны болып табылады.

Басқа мысал, бірақ керісінше. Шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы материалды қарау кезінде сотталғанмен Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 190-бабының 3-бөлігінің 1-тармағында көзделген алаяқтық қылмыстық іс бойынша бірнеше жәбірленушілермен жасалған медиациялық келісім ұсынылды. Осы медиациялық келісімнің шарттарына сәйкес, сотталушы тараптардың әрқайсысына ай сайын 50 000 теңгеден төлеуге, сонымен қатар тұрақсыздық айыбын (!) төлеуге міндеттенді, сонымен қатар шарттардың бірі орындалмаған жағдайда, жәбірленушілерге моральдық зиянды өтеу төлеуге міндеттенді, ал жәбірленушілер тиісті соманы өндіру туралы талаппен сотқа жүгінуге құқылы болатыны ескерілген.

Бірінші сатыдағы сот, сондай-ақ апел-

⁹ Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-IV ЗПК // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>, 22.08.2023 года

¹⁰ Судебная практика судов Восточно-Казахстанской области База данных «Төрелік» за 2018-2022 годы // Официальный сайт <https://vko.sud.kz/>

ляциялық сатыдағы сот бұл келісімге сыни көзқараспен қарап, оны жәбірленушілердің құқықтарын бұзу деп таныды, өйткені іс бойынша 10 жәбірленуші болса, ай сайын сотталушы 50 000 теңге төлесе, табысы кемінде 500 000 теңге болуы керек. Оның мұндай жалақысы жоқ. Оның үстіне заңмен келтірілген залалды өндіру туралы сотқа қайта жүгінуге жол берілмейді. Тағы бір ескеретін жайт – мүліктік талаптар бойынша моральдық шығын өндірілмейді. Осылайша, соттар сотталушының шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы өтінішін қанағаттандырудан бас тартып, жәбірленушілердің құқықтарын бұзуға жол бермеді.

Қорытынды және ұсыныстар

Жалпы, медиация рәсімін қылмыстық, қылмыстық процестік және қылмыстық-атқару заңдарына енгізу мемлекеттің қоғамдағы жанжалдарды азайтуға бағытталған прогресивті қадамы болып табылады.

Қылмыстық процесте медиация институтының оң әлеуетін толық пайдалану мақсатында кейбір заңнамалық актілерге толықтырулар енгізуді ұсынамыз:

1. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 58, 60, 63-баптарына тергеушінің, анықтаушының күдіктіге (айыпталушыға) жәбірленуші тараппен медиация келісімін жасасу құқығын түсіндіру міндеті туралы өзгерістер енгізу қажет,

сондай-ақ прокурордың қадағалау органы ретіндегі міндеттеріне сәйкес, осы сұрақтарды бақылау туралы. Жасыратыны жоқ, тараптардың сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында татуласуы мүмкін болса да, қылмыстық қудалауды тоқтатуға болатын істер сотқа жіберіледі, содан кейін ғана бұл істер сотта тоқтатылады.

2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексіне, медиаторды келесі сұрақтарды шешуге байланысты кірістіруге, атап айтқанда, жазаны одан әрі өтеуге, келтірілген зиянды өтеуге байланысты мәселелерді шешуге, себебі ол сұрақ анықталмаса, сот Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 72, 73-баптарына сәйкес сотталғандардың өтінішхатын қанағаттандыруға құқығы жоқ. Сондықтан, медиация келісімін жасасу Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексінде мүлдем көзделмегендіктен, дауларды баламалы шешудің бір түрі ретіндегі тетігін осы аталған кодекске қажет ететін баптарына енгізе.

Біздің ойымызша, жоғарыда аталған кодекстерде сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы мен түзеу мекемесінің жәбірленушімен татуласу мүмкіндігін қамтамасыз ету жөніндегі шаралары, міндеттері, медиацияны қақтығысты шешу механизмі ретінде қылмыстық процеске енгізу үрдісінде қажетті жағдай жасайды.

ЛИТЕРАТУРА

1. Саду Д.Г. *Некоторые проблемы медиации в уголовном процессе / Уголовная политика Казахстана до 2030 года: новый взгляд и перспективы: Материалы международного круглого стола, г. Нур-Султан, 11 марта 2022 года / Университет КАЗГЮУ имени М.С. Нарикбаева. – Нур-Султан, 2022. – 192 с.*

2. Когамов М.Ч. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан (постатейный, к нормам УПК в редакции Законов РК от 31 октября и 24 ноября 2015 года). - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. - 220 с.*

3. Дячук М.И. *Развитие института медиации в Республике Казахстан / журнал «Вестник института законодательства и правовой информации» - 2021 год, №1 (64), стр. 219, <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-instituta-mediatsii-v-respublike-kazahstan>, 17.11. 2120.*

REFERENCES

1. Sadu D.G. *Nekotoryye problemy mediatsii v ugovolnom protsesse / Ugolovnaya politika Kazakhstana do 2030 goda: novyy vzglyad i perspektivy: Materialy mezhdunarodnogo kruglogo stola, g. Nur-Sultan, 11 marta 2022 goda / Universitet KAZGYUU imeni M.S. Narikbayeva. – Nur-Sultan, 2022. – 192 s.*

2. Kogamov M.CH. *Kommentariy k Ugolovno-protsessual'nomu kodeksu Respubliki Kazakhstan (postateynyy, k normam UPK v redaktsii Zakonov RK ot 31 oktyabrya i 24 noyabrya 2015 goda) / Almaty: Zheti Zhargy, 2015. - 220 s*

3. Djachuk M.I., *Razvitie instituta mediatsii v Respublike Kazahstan/ zhurnal «Vestnik instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii» - 2021 god, №1 (64), str. 219, <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-instituta-mediatsii-v-respublike-kazahstan>, 17.11. 2120.*